

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

з дисципліни

**«МЕТОДОЛОГІЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»**

(для магістрів)

МАУП

Київ – 2016

Підготовлено завідувачем кафедри філософії Ю.О.Мелковим

Затверджено на засіданні кафедри філософії
(протокол № 9 від 21 квітня 2016 р.)

Схвалено Вченою радою Українсько-Азербайджанського Інституту соціальних наук і самоврядування Г.А.Алієва МАУП (протокол № 9 від 29 квітня 2016 р.)

Мелков Ю. О.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» (для магістрів). – К. : МАУП, 2016. – 27 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, зміст самостійної роботи з навчальної дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень», орієнтовну тематику рефератів, питання для самоконтролю, тестові завдання, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2016

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна дисципліна «Методологія і організація наукових досліджень» виступає як один із найбільш важливих загальних предметів вивчення для студентів-магістрів, що спеціалізуються з усіх галузей наукових знань. Даний курс займає особливе місце у навчальному процесі: з одного боку, він завершує цикл вивчення філософських дисциплін у вищому навчальному закладі, а з іншого – закладає підвалини для самостійної дослідницької роботи, допомагаючи студентам поєднати загальне світоглядне та філософське знання зі знанням своєї дисципліни через таку ланку як методологія, методи та методика наукового дослідження.

Потреба приділення особливої уваги саме науковим дослідженням пояснюється значним зростанням її ролі в житті суспільства за сучасної доби, що має свій прояв у впливах наукового знання на всі сфери суспільного життя. Процес оновлення знання про світ відбувається дедалі стрімкішими темпами; водночас, поглиблення пізнання світу призводить до виникнення нових проблем, які призводять до розчарування у перспективах розвитку науки, до критики раціоналізму як такого та протиставлення йому інших, ненаукових форм пізнання. Руйнівні наслідки використання науки в егоїстичних інтересах певних суспільних груп потребують гуманітарної експертизи наукових досліджень, аналізу мети та ідеалів пізнавального процесу. Все це висуває нагальну потребу розуміння законів розвитку наукового пізнання, логічного осмислення його етапів та наслідків.

Вивчення дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» дозволяє студентам реалізувати свої пізнання зі спеціальності у науково-дослідній практиці, осмислити предмет та специфіку науки як способу пізнання людиною об'єктивного світу, зрозуміти необхідні етапи науково-дослідної роботи: від формулювання проблеми та пошуку необхідної інформації – до організації та оформлення результатів проведеного дослідження. Таким чином, методичні рекомендації з дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» надають необхідну як методичну, так і інформаційну допомогу для самостійної роботи студентів із засвоєння проблем курсу.

Мета курсу «Методологія і організація наукових досліджень» – сприяти розвитку наукового світогляду студентів шляхом поглиблення розуміння засобів та методів логічного мислення стосовно основних етапів проведення та організації наукового дослідження та розвитку науки як динамічного цілого.

Завданням курсу «Методологія і організація наукових досліджень» є надати студентові всі можливості займатися пізнавальною діяльністю у будь-якій конкретній сфері, для чого його потрібно навчити:

- розуміти загальні закономірності наукового дослідження, фундаментальні проблеми пізнання;
- мати цілісне уявлення про поняття та феномен «наука», її філософські та методологічні засади;

- вміти відрізнати достовірне наукове знання від недостовірного;
- розуміти логічну послідовність процесів наукового дослідження;
- мати уявлення про співвідношення історичного та логічного в динаміці розвитку наукового пізнання, знати основні етапи становлення та зміни типів наукової раціональності;
- знати ідеали, норми, методи наукового пізнання, особливості наукового етосу, специфіку взаємодії науки з філософією, з іншими формами культурної творчості людства;
- вміти організувати процес наукового дослідження та оформляти його результати згідно з чинними правилами та нормами.

В результаті вивчення дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» студент, таким чином, набуває сучасного знання про методологічні та філософські засади, методи та організаційні форми наукового дослідження, основи наукового пізнання; засвоєння та закріплення даного матеріалу сприяє формуванню вмінь і навичок використання тих чи інших наукових методів як у широкому світоглядно-філософському контексті, так і в конкретних дослідженнях з фахових дисциплін, зокрема при написанні магістерської кваліфікаційної роботи.

Предмет вивчення дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» тісно пов'язаний із проблематикою інших дисциплін, знання яких необхідно студенту для вивчення курсу. Зокрема, простежується взаємозв'язок методології наукових досліджень із такими курсами як-от: «Філософія», «Логіка», «Теорія пізнання», а також з дисциплінами, що присвячені вивченню спеціальної методології та методів досліджень, які використовуються у конкретних наукових дисциплінах.

У курсі вивчення дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» значну увагу приділено *самостійній роботі студента*, від якого вимагається, в першу чергу, знання класичних поглядів на проблеми, окреслені в межах курсу, та вміння досліджувати зокрема й першоджерела – основні праці відомих дослідників філософських і методологічних підвалин наукового знання, таких як Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, Карл Поппер, Бертран Рассел, Томас Кун, Пол Фейєрабенд, Умберто Еко, В'ячеслав Стьопін та ін.

Метою організації самостійної роботи студентів є формування у студентів навичок самостійного здобуття знань із методології науки та самостійного проведення наукового дослідження; така мета передбачає оволодіння вміннями та навичками формулювати зміст та мету роботи, організувати власну самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішення питань, оптимізувати пізнавальну і розумову активність, проявляти здатність до творчого мислення. Важливість принципу індивідуального пошуку знань пояснюється його сприянням розвитку допитливості, зацікавленості, орієнтуванням на дослідницьку роботу теоретичного або дослідно-експериментального рівнів і зближенням самостійної роботи з науковим

пошуком. Спираючись на даний принцип, викладач бере активну участь в організації самостійної роботи студентів, співвідносячи її з навчально-освітньою діяльністю в аудиторії.

Зміст самостійної роботи студента над темами в межах дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» визначається її навчальною програмою, методичними матеріалами, тематикою для написання контрольних та реферативних робіт. Забезпечується самостійна робота студента працями, визначеними як першоджерела для обов'язкового опрацювання, системою навчально-методичних засобів (підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій викладача, практикумом тощо). Методичні матеріали передбачають можливість самоконтролю з боку студента, його здатність до опрацювання як наукової, так і публіцистичної та художньої літератури.

Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» може проводитися в бібліотеці МАУП, у Національній парламентській бібліотеці, в Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського, а також у віртуальних бібліотеках мережі Інтернет. В останньому випадку опрацювання літератури, як переліченої в основному та додатковому списках рекомендованих джерел, що додається, так і такої, що знаходиться самостійно, потребує особливої уваги відповідно до норм і правил пошуку наукової інформації та методології демаркації наукового та ненаукового (псевдонаукового) знання. Засвоєння під час здійснення самостійної роботи найважливіших і найскладніших питань зі змісту навчальної дисципліни перевіряється у формі загальної дискусії та обговорень в аудиторії, зокрема під час проведення семінарських занять.

Самостійна робота студентів над темами в межах дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень» передбачає:

1. самостійне вивчення частини курсу шляхом конспектування лекцій, написання контрольних робіт, рефератів, повідомлень, виступів на семінарських заняттях;
2. роботу з першоджерелами наукового та публіцистичного характеру, підручниками та періодичною літературою;
3. позааудиторну роботу – участь в обговореннях важливих питань на студентських конференціях, олімпіадах, конкурсах тощо.

Самостійна робота студентів контролюється так само, як і навчальний матеріал, що опрацьовується під час навчальних занять.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Змістовий модуль 1. Поняття науки та методології науки. Формування гносеологічної та методологічної проблематики науки в історії філософії

Тема 1. Сутність науки. Основні принципи наукового пізнання

Наука як форма пізнання світу людиною. Сутність науки, її кумулятивний характер. Предмет, завдання і функції науки. Наука серед інших форм культури. Буденне, релігійне, художнє пізнання. Наука, паранаука, псевдонаука. Специфіка наукового знання порівняно з іншими типами знання. Структура і класифікація наук. Основні принципи наукового пізнання. Поняття методу. Специфіка наукового методу. Співвідношення методології та методики наукового дослідження.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Принцип об'єктивності як основний принцип наукового пізнання.
2. Класифікація наук: історія та сучасність.
3. Наука та повсякденне знання: спільне та відмінне.

Питання для самоконтролю

1. Знання наукове та знання буденне.
2. Основні принципи наукового пізнання.
3. Співвідношення науки з ненауковими (пара-наука, псевдонаука) формами пізнання світу.
4. Об'єктивність як принцип наукового пізнання.
5. Роль філософії у науковому пізнанні.

Тестові завдання

Результатом діяльності науки є:

- а) теорія;
- б) закони;
- в) факти;
- г) спостереження.

Художнє пізнання, на відміну від наукового, характеризується:

- а) міфологічним відображенням світу;
- б) раціональним відображенням світу;
- в) особистісно-суб'єктивним відображенням світу на основі художніх образів;

г) буденним пізнанням світу.

Яка з цих функцій не є функцією науки?

- а) описова;
- б) прогностична;
- в) проективно-конструкторська;
- г) компенсативна.

Чи передбачає визначення «ненауковий» негативну оцінку?

- а) так, тому що наука є найвищим досягненням людського розуму;
- б) ні, тому що кожна форма людської діяльності має специфічне призначення;
- в) так, тому що наукове знання передбачає точність, виваженість, експериментальну перевірку;
- г) так, тому що наукове обґрунтування розповсюджується на різні сфери людського життя.

Література [1, 2, 5, 7, 11, 29, 52, 67, 96, 98]

Тема 2. Генезис гносеологічної та методологічної проблематики у філософії Античності та Середньовіччя

Історія розвитку наукового знання в Давній Греції. Антична наука і проблема методу пізнання. Суперечка номіналізму та реалізму за доби Середньовіччя. Вчення Фоми Аквінського про співвідношення віри і розуму, Номіналізм В. Оккама та методологія науки. Вчене незнання» Миколая Кузанського. Особистість та філософські погляди Дж. Бруно. Природознавчі досягнення М. Коперника та Г. Галілея. Рефлексія щодо науки в західноєвропейській філософії Нового часу. Проблема методу пізнання. Емпіризм, сенсуалізм і раціоналізм. Ф. Бекон, Т. Гоббс, Р. Декарт, Б. Паскаль, Дж. Локк, Дж. Берклі, Д. Юм.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Антична геометрія: наука чи «переднаука»?
2. Проблема універсалій та її значення для методології пізнання.
3. Християнське вчення про істину та раціональність класичної науки.
4. Джордано Бруно та Галілео Галілей: два підходи до пізнання.
5. Діалектика пізнання на Миколаєм Кузанським.
6. Суперечка емпіризму і раціоналізму в філософії Нового часу.

Питання для самоконтролю

1. Формування елементів перед-науки в античній культурі.
2. Розробка емпіричного методу пізнання Ф. Беконом.
3. Раціоналістичний метод Р. Декарта.

Тестові завдання

Чому саме у Стародавній Греції було створено вперше наукову теорію?

- а) греки добре засвоїли мудрість Стародавнього Сходу;
- б) греки вміли запозичувати знання у інших народів;
- в) для греків велику роль грав раціональний аналіз дійсності; безкорисливе шукання істини.
- г) греки дбали про вирішення конкретних проблем практики.

Одна з перших спроб класифікації наук належить давньогрецькому філософу, великому систематизатору

- а) Фалесу;
- б) Геракліту
- в) Аристотелю
- г) Платону.

Якою мовою, за твердженням Галілея, написана книга Природи?

- а) математики;
- б) одкровення;
- в) філософії;
- г) фізики.

Р. Декарт виробив дедуктивний метод пізнання, спираючись на метод

- а) математики,
- б) астрономії,
- в) астрології,
- г) фізики.

Ф. Бекон вважав «ідолами театру»:

- а) користування хибними філософськими авторитетами;
- б) надмірне захоплення театром;
- в) переважання інтересу до мистецтва над науковими інтересами.
- г) захоплення зовнішніми науковими ефектами.

Література [6, 8, 16, 20, 32, 33, 45, 48, 49, 50, 78, 82, 88]

Тема 3. Філософсько-методологічні проблеми науки у XIX–XX ст.

Методологічні проблеми науки у філософії доби Просвітництва. І. Кант про теоретичний і практичний розум. Діяльнісно-творча основа буття,

проблеми діалектики у класичній німецькій філософії. Г. В. Ф. Гегель, його діалектика, філософська система та метод. Позитивізм XIX ст. О. Конт, Г. Спенсер, Дж. Ст. Мілль. Проблеми науки у марксизмі. Концепція філософії науки у неопозитивізмі (Б. Рассел, М. Шлік, Л. Вітгенштейн), принцип верифікації та філософія мови. Сцієнтизм і антисцієнтизм у філософській думці XX ст. Проблеми теорії та методів пізнання в історії української філософської думки (Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Драгоманов, І. Франко, В. І. Вернадський).

Орієнтовна тематика рефератів

1. Раціоналізм мислителів доби Просвітництва.
2. Німецька класична філософія та класичний ідеал наукової раціональності.
3. Гегелівська діалектика як метод пізнання.
4. Позитивістська філософія науки.
5. Обмеженість позитивістського підходу до науки.
6. Антисцієнтизм: причини формування та основні ідеї.
7. В. І. Вернадський про сутність науки.

Питання для самоконтролю

1. Діалектика як вчення про розвиток та метод дослідження.
2. Верифікація та фальсифікація в методології науки.

Тестові завдання

Антиномії чистого розуму, за І. Кантом:

- а) свідчать про необмежені можливості людського пізнання;
- б) свідчать про певні межі теоретичного пізнання світу;
- в) свідчать про безсилля людського розуму у пізнанні світу;
- г) свідчать про некритичний підхід дослідника до проблем пізнання.

Що із зазначеного нижче не є законом діалектики, сформульованим Гегелем:

- а) закон виключеного третього,
- б) закон єдності та боротьби протилежностей,
- г) закон заперечення заперечення,
- д) закон переходу кількісних змін у якісні.

Логічний позитивізм головним для філософії вважав:

- а) аналіз філософських проблем буття;
- б) аналіз мови наукового дослідження;
- в) аналіз етичних проблем науки;
- г) аналіз смислу життя людини.

Орієнтація у суспільній свідомості ХХ ст., яка вважає науку культурно-світоглядним зразком, закликає орієнтуватися на методи природничих і технічних наук, це:

- а) сцієнтизм;
- б) антисцієнтизм;
- в) матеріалізм;
- г) ідеалізм.

Література [5, 8, 10, 14, 16, 17, 36, 42, 48, 49, 50, 97]

Тема 4. Філософія науки як напрям філософії та методологія наукового пізнання

Філософія та методологія науки: становлення та розвиток у ХХ ст. К. Поппер і принцип фальсифікації. І. Лакатос про науково-дослідницькі програми. Т. Кун: концепція парадигм і наукових революцій. П. Фейєрабенд і «анархістська» концепція методології науки. Сцієнтизм і антисцієнтизм. Роль філософії у науковому пізнанні. Сутність діалектики, її зміст та різновиди. Проблеми діалектики у сучасних філософських доктринах. Синергетика як філософський метод постнекласичної науки.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Критичний раціоналізм К. Поппера.
2. Феномен науково-дослідної програми.
3. Поняття парадигми в концепції науки Т. Куна.
4. «Методологічний анархізм» П. Фейєрабенда.
5. Метафізика та діалектика як методи пізнання.
6. Феномен синергетики.
7. Історичні долі діалектики.

Питання для самоконтролю

1. Концепція фальсифікаціонізму К. Поппера.
2. Концепція «науково-дослідних програм» І. Лакатоса.
3. Поняття наукової парадигми та наукової революції у Т. Куна.
4. Абстрактне та конкретне мислення.
5. Сходження від абстрактного до конкретного в науковому пізнанні.
6. Синергетика як сучасна міждисциплінарна дослідницька програма.

Тестові завдання

Що, згідно з К. Поппером, є найважливішим джерелом зростання світу об'єктивного знання:

- а) підтвердження досвідом;
- б) верифікація;
- в) критицизм і фальсифікація;
- г) конкуренція.

Як, за Т. Куном, відбувається перехід до нової парадигми в розвитку науки?

- а) різко, революційним шляхом;
- б) поступово, шляхом логічних аргументів та посилань на досвід;
- в) вкрай повільно, шляхом поступового порівняння старої парадигми з новою, а також із самою природою;
- г) повільно, шляхом часткових змін старої парадигми.

Філософію господаєню над усіма науками вважав:

- а) Арістотель;
- б) К. Маркс;
- в) С. Кіркегор;
- г) О. Конт.

Що з перерахованого нижче не є структурним елементом методу діалектики:

- а) принципи;
- б) закони;
- в) категорії;
- г) гіпотези.

Література [11, 16, 26, 27, 31, 46, 52, 70, 84, 90, 94]

Тема 5. Основна проблематика гносеології. Проблема істини у пізнанні

Пізнання у контексті людського існування. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Форми пізнавальної діяльності. Співвідношення чуттєвого і логічного пізнання. Інтуїція та її роль у науковому пізнанні. Співвідношення раціоналізму та ірраціоналізму. Співвідношення пізнання і оцінки. Істина, її концепції (Арістотель, В. Джеймс, Б. Рассел). Істина як процес. Проблема об'єктивної істини та її критеріїв у ціннісно-орієнтованому пізнанні. Співвідношення істини і методу пізнання.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Істина та її критерії.
2. Роль інтуїції в науковому пізнанні.

3. Історичні підходи до розуміння наукової істини.

Питання для самоконтролю

1. Істина як мета та ідеал наукового пізнання.

Тестові завдання

Здатність досягти істини, не звертаючись до розгорнутого логічного міркування, це:

- а) інтуїція;
- б) воля;
- в) талант;
- г) уява.

З принципу повної відносності істини виходили:

- а) Платон;
- б) Арістотель;
- в) Сократ;
- г) софісти.

Головна мета та вища цінність наукового пізнання, це:

- а) відкриття об'єктивної істини;
- б) досягнення правди;
- в) встановлення обґрунтованих фактів;
- г) формування сміливих гіпотез.

Література [3, 6, 15, 21, 27, 67, 69, 72]

Змістовий модуль 2. Методологічні та організаційні засади наукових досліджень

Тема 6. Методологічні засади та динаміка розвитку науки. Феномен наукових революцій

Ідеали та норми дослідження, наукова картина світу, філософські засади науки. Основні етапи розвитку науки. Ідеали та типи наукової раціональності. Чотири наукових революції (В. С. Стьопін). Класична, неklasична та постнеklasична наука. Методологічна єдність і багатоманітність сучасної науки. Основні проблеми та суперечності постнеklasичної методології наукового пізнання.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Формування класичної науки, її основні принципи.
2. Некласична наука і проблема методу пізнання.
3. Релятивізм у науковому пізнанні.
4. Постнекласична наука у сучасну епоху.

Питання для самоконтролю

1. Основні етапи розвитку науки. Класична, некласична та постнекласична науки.
2. Особливості класичної науки. Експериментальне природознавство. Механіцизм.
3. Розвиток дисциплінарного знання у межах класичної науки (XIX ст.). Еволюційний підхід.
4. Класифікація наук: історія та сучасність.
5. Некласична наука і проблема методу пізнання. Релятивізм.
6. Постнекласична наука за доби сьогодення.

Тестові завдання

Некласична наука характеризується:

- а) залежністю наукової картини об'єкта від методів його дослідження,
- б) механістичним редукціонізмом у розумінні природних процесів,
- в) пануванням механіки у створенні картини світу;
- г) незалежністю наукової картини об'єкта від методів його дослідження.

Постнекласична наука характеризується такою рисою, як:

- а) формуванням дисциплінарної структури науки,
- б) революцією у методах збереження та передання інформації,
- в) формуванням експериментального природознавства;
- г) дистанційованістю науки від проблем моралі.

Теорія А. Ейнштейна стосується періоду:

- а) класичної науки;
- б) некласичної науки;
- в) постнекласичної науки;
- г) науки Нового часу.

Література [26, 27, 41, 46, 52, 54, 55, 87, 95, 96]

Тема 7. Методи наукового дослідження

Типологія методів наукового пізнання: спеціальні та загальнонаукові. Класифікація та характеристика загальнонаукових методів. Емпіричні методи: спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент. Теоретичні методи пізнання: абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання та ін. Філософські та загальнологічні методи дослідження (аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний, метод сходження від абстрактного до конкретного). Системний аналіз та синергетика.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Типологія методів наукового дослідження: спеціальні та загальнонаукові методи.
2. Роль філософської методології у науковому дослідженні.
3. Системний аналіз як загальнонауковий метод дослідження.
4. Екологія як парадигмальна дисципліна сучасної науки.
5. Синергетика як науково-дослідна програма.
6. Спостереження у науковому дослідженні.
7. Роль формалізації та моделювання у науковому дослідженні.

Питання для самоконтролю

1. Поняття методу, методики та методології.
2. Методологія наукового дослідження.
3. Типологія методів наукового дослідження.
4. Емпіричні методи наукового пізнання.
5. Спостереження у науковому дослідженні.
6. Роль експерименту в науці.
7. Теоретичні методи наукового дослідження.
8. Аналіз і синтез у науковому пізнанні.
9. Моделювання та аналогія як методи наукового дослідження.
10. Індукція та дедукція.

Тестові завдання

Методологія наукового дослідження це :

- а) система певних способів та прийомів, що застосовується у певній сфері діяльності, а також вчення про цю систему;
- б) спосіб досягнення мети, сукупність прийомів та операцій теоретичного та практичного освоєння дійсності;
- в) методи наукового дослідження в їх сукупності;
- г) порядок застосування методів наукового дослідження.

Загальнонаукова методологія – це така, яка

- а) використовується у всіх або переважній більшості наук;

- б) використовується лише у деяких науках;
- в) використовується лише на філософському рівні;
- г) використовується у міждисциплінарних дослідженнях.

Метод, в основі якого лежить співставлення окремих параметрів або окремих ознак досліджуваних об'єктів, встановлення відмінностей і подібностей між ними, це:

- а) аналіз;
- б) синтез;
- в) порівняння;
- г) вимірювання.

Який з наведених нижче методів дослідження використовується як на емпіричному, так і на теоретичному рівні:

- а) спостереження;
- б) вимірювання;
- в) аналіз і синтез;
- г) прогнозування.

Найелементарніший метод емпіричного дослідження, це:

- а) спостереження;
- б) вимірювання;
- в) порівняння;
- г) експеримент.

Література [1, 2, 10, 12, 18, 47, 76, 98]

Тема 8. Структура наукового дослідження

Наукове дослідження як процес. Наукова проблема, її постановка та формулювання. Гіпотеза та експеримент у науковому дослідженні. Наукові факти та їх роль у науковому дослідженні. Поняття наукової теорії, вимоги до наукових теорій. Поняття, категорії, принципи, постулати, правила як елементи науки. Структура наукового доказу та спростування. Правила і умови доказів та спростувань. Аргументація.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Роль фактів у науковому дослідженні.
2. Наукова ідея як спосіб нетрадиційного пояснення явищ.
3. Наукова гіпотеза та її роль у пізнанні.
4. Поняття наукової теорії, її сутність та структура.

Питання для самоконтролю

1. Структура наукового дослідження.
2. Наукова проблема як вихідний етап дослідження.
3. Наукова гіпотеза та її роль у пізнанні.
4. Поняття наукової теорії, її сутність та структура.
5. Поняття факту науки.

Тестові завдання

Наукове дослідження починається з:

- а) побудови гіпотез;
- б) формулювання проблеми;
- в) створення нових методів дослідження;
- г) впровадження нових методів дослідження.

Найбільш розвинутою формою наукового пізнання є:

- а) ідея;
- б) проблема;
- в) гіпотеза;
- г) теорія.

Література [1, 2, 18, 22, 23, 24, 34, 35, 68, 74, 87]

Тема 9. Специфіка методологічних проблем соціально-гуманітарних наук

Генезис проблеми специфіки методів соціально-гуманітарних наук. Неокантіанство. Методи дослідження економічного життя. М. Вебер. Методи та парадигми соціального дослідження. Становлення герменевтики. В. Дільтей. Сучасна філософська герменевтика М. Гайдеггера та Г. Гадамера. М. Бахтін: розуміння тексту як діалог. Методологічні ідеї феноменології (Е. Гуссерль), структуралізму та постструктуралізму (Р. Барт, К. Леві-Стросс, М. Фуко). Специфіка сучасної методології науки. Екологізація та людиномірність науки в постнекласичний період розвитку наукової раціональності.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Усвідомлення специфіки соціально-гуманітарних наук у філософії науки.
2. Проблема інформаційної революції в період постнекласичної науки.
3. Сцієнтизм у сучасному суспільстві як наслідок оптимістичної оцінки перспектив науки.

Питання для самоконтролю

1. Проблема методу гуманітарних наук у неокантіанстві. «Науки про природу» та «науки про культуру».
2. Екологізація науки у сучасну епоху.

Тестові завдання

Розподіл наук на «науки про природу» та «науки про культуру» було здійснено:

- а) неокантіанцями В.Віндельбандом та Г.Ріккертом;
- б) марксистами К.Марксом та Ф.Енгельсом;
- в) атомістами Демокритом та Епікуром;
- г) позитивістами О. Контом та Г. Спенсером.

Специфічно гуманітарним методом наукового дослідження є

- а) герменевтика;
- б) діалектика;
- в) метафізика.
- г) системний метод.

Вчений, який вважав, що головне для соціології вивчати осмислені дії людей у їх співвідношенні з об'єктами зовнішнього й внутрішнього світу («розуміюча соціологія») – це:

- а) К.Маркс;
- б) М.Вебер;
- в) Е.Дюркгейм;
- г) Т.Парсонс

Література [4, 9, 28, 30, 39, 40, 59, 60, 79, 83, 90, 92]

Тема 10. Наука в соціокультурному контексті. Етика науки

Наука як соціокультурний феномен. Розвиток форм інституційної діяльності науки у історичному контексті. Проблема трансляції наукових знань. Наука, економіка, влада. Феномен наукових шкіл як предмет міждисциплінарних досліджень. Міждисциплінарний підхід до дослідження феномена наукових шкіл. Формування особистості науковця. Проблема гармонії та конфлікту цінностей у творчості вченого. Наука та цінності. Етос і мораль науки. Проблема об'єктивності наукового пізнання.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Наука і мораль.
2. Наука та цінності.
3. Проблема кризи у сучасній науці та можливі шляхи її подолання.

4. Математизація та комп'ютеризація як провідні тенденції розвитку сучасної науки, їх значення та обмеження.

Питання для самоконтролю

1. Наука та цінності техногенної цивілізації.
2. Проблема об'єктивності наукового пізнання за доби постнекласичної науки.

Тестові завдання

Розглядати науку як соціальний інститут, це означає:

- а) розглядати науку з точки зору законів пізнання,
- б) розглядати науку у її внутрішніх закономірностях,
- в) розглядати форми суспільної організації науки,
- г) розглядати науку як певну сукупність теорій.

Принцип аксіологізації сучасної науки – це:

- а) необхідність врахування екологічних вимірів науки;
- б) необхідність врахування ціннісних компонентів пізнавального процесу;
- в) необхідність врахування об'єктивних характеристик досліджуваних об'єктів;
- г) необхідність врахування нових наукових ідей.

Ознакою наукової школи є:

- а) наявність організованої й керованої наукової структури;
- б) спільна дослідницька програма; єдиний стиль мислення;
- в) особистість видатного вченого на чолі;
- г) все, зазначене вище.

Література [17, 43, 47, 53, 57, 58, 91, 94]

Тема 11. Організація наукових досліджень та методика оформлення їх результатів

Роль інформації в наукових дослідженнях. Зв'язок дослідницької та інформаційної діяльності. Наукова комунікація. Види наукових публікацій (монографія, стаття, автореферат тощо). Вчені ступені та наукові звання, їх роль в організації наукових досліджень. Порядок написання та захисту дисертаційної роботи. Створення інформаційної бази наукового пошуку. Бібліографія. Основні вимоги до оформлення результатів дисертацій. Мова та стиль наукової роботи.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Формальна та неформальна наукова комунікація: порівняльний аналіз.
2. Монографія як вид наукової публікації.
3. Наукова стаття за доби «нормальної науки».
4. Історія становлення наукових ступенів в Україні.
5. Основні проблеми накопичення та обробки інформації в процесі дослідження.
6. Методика підготовки дисертаційної роботи.
7. Автореферат як форма наукового дослідження.

Питання для самоконтролю

1. Поняття наукової комунікації та наукової школи.
2. Наукова стаття та рецензія як форми наукової роботи.
3. Апробація результатів наукового дослідження. Наукова дискусія.
4. Співвідношення курсової, дипломної, магістерської робіт як кваліфікаційних досліджень.
5. Методика підготовки та оформлення наукової публікації.
6. Послідовність виконання курсової, дипломної, магістерської роботи.
7. Дисертація: визначення поняття, основні види.
8. Вчені ступені і звання та їх роль в організації наукових кадрів.
9. Основні проблеми накопичення та обробки інформації в процесі дослідження.
10. Джерела інформації для наукових досліджень та їх пошук.
11. Порядок захисту та специфіка курсової, дипломної, магістерської роботи.
12. Порядок захисту дисертаційної роботи.
13. Об'єкт і предмет наукового дослідження.
14. Аналіз наукової літератури з теми дослідження.
15. Вступ до дисертаційної роботи, його композиція.
16. Загальні вимоги до оформлення тексту дисертаційної роботи.
17. Підготовка автореферату як етап наукового дослідження.
18. Проблема мови та стилю наукової роботи.

Тестові завдання

Що таке наукова комунікація?

- а) будь-яка комунікація, розглянута з наукової точки зору;
- б) обмін науковою інформацією;
- в) обмін науковою інформацією між ученими і спеціалістами;
- г) обладнання для передання інформації.

Комунікація між вченими через їх публікації називається

- а) прямою комунікацією;
- б) опосередкованою комунікацією;
- в) вертикальною комунікацією;
- г) горизонтальною комунікацією.

Короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції, це:

- а) конспект;
- б) рецензія;
- в) автореферат;
- г) тези.

Яка характеристика вченого, за Законом України про наукову та науково-технічну діяльність, не є обов'язковою?

- а) фізична особа;
- б) повна вища освіта;
- в) отримання наукових та науково-технічних результатів;
- г) наявність кандидатського ступеню.

Дисертація має бути виконана:

- а) особисто, у вигляді спеціально підготованого рукопису чи монографії;
- б) особисто чи колективно, у вигляді рукопису чи монографії;
- в) колективно, у вигляді спеціально підготованого рукопису;
- г) у вигляді колективної монографії.

Захист магістерської роботи відбувається:

- а) на засіданні кафедри, зі спеціальності, з якої захищаються;
- б) на засіданні Державної екзаменаційної комісії;
- в) на засіданні Ради факультету;
- г) на засіданні Ректорату вищого навчального закладу.

Стисле викладення змісту дисертації у процесі підготовки до захисту робиться у

- а) авторефераті дисертації;
- б) опублікованих статтях;
- в) доповідях на конференціях;
- г) об'яві про захист у Бюлетені ВАК.

Література [1, 2, 18, 29, 34, 35, 37, 56, 69, 86]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. *Методология научного исследования: Учебное пособие.* – К.: МАУП, 2004. – 216 с.
2. Білуха М. Т. *Методология наукових досліджень: Підручник.* – К.: АБУ, 2002. – 480 с.

3. Білокобильський О. Раціональність як межа метафізичного дискурсу // Філософська думка. – 2006. – №5. – С. 143–157.
4. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні та функціональні аспекти / М. І. Бойченко. – К. : Видавництво «Промінь», 2011. – 320 с.
5. Возняк В. Розсудок, розум, повсякденність // Філософська думка. – 2006. – № 5. – С. 3–22.
6. Воронкова В. Г. Філософія. Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 464 с.
7. Головатий М. Ф. Навчи себе сам. – К.: МАУП, 2002. – 120 с.
8. Гайденко П. П. История новоевропейской философии в её связи с наукой. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 456 с.
9. Гайденко П. П. Герменевтика // Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983.
10. Гегель Г. В. Ф. Кто мыслит абстрактно? // Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет. – Т. 1. – М. : Мысль, 1972. – С. 387–394.
11. Добронравова І. С., Сидоренко Л. І. Філософія та методологія науки. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 224 с.
12. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 212 с.
13. Злотина М. Л. Диалектика. – К. : Изд. ПАРАПАН, 2008. – 264 с.
14. Кун Т. Структура научных революций : Пер. с англ. – М. : АСТ, 2009. — 310 с.
15. Крымский С. Б., Кузнецов В. И. Мировоззренческие категории в современном естествознании. – К.: Наукова думка, 1983. – 224 с.
16. Кузнецов Б. Г. Разум и бытие. Этюды о классическом рационализме и неклассической науке. – М.: Наука, 1972. – 288 с.
17. Мелков Ю. А. Человекомерность постнеклассической науки. – К.: Изд. ПАРАПАН, 2014. – 254 с.
18. Основи методології та організації наукових досліджень / А. Є. Конверський (ред.). – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
19. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с.
20. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія. – К.: Академвидав, 2007. – 592 с.
21. Проблема знания в истории науки и культуры / Под ред. Е. Н. Молодцова. – СПб. : Алетейя, 2001. – 256 с.
22. Проблемы методологии системного исследования / Ред. И. В. Блауберг и др. – М.: «Мысль», 1970. – 455 с.
23. Розов М. А. Научная абстракция и её виды. – Новосибирск: «Наука», 1965. – 138 с.
24. Рузавин Г. И. Методология научного познания. – М.: Юнити, 2005. – 286 с.
25. Свердан М. Н., Свердан М. М.. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2006. – 352 с.

26. Современная философия науки: Знание, рациональность, ценности в трудах мыслителей Запада: Учеб. хрестоматия / А. А. Печёнкин (сост.). – М.: Логос, 1996. – 400 с.
27. Стёпин В. С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации // Вопросы философии. – 1989. – № 10. – С. 3–18.
28. Стёпин В. С. О методологических подходах к анализу социального познания // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2014. – № 3. – С. 3–10.
29. Сурмин Ю. П., Бидзюра И. П. Учебник для ученого. Методология и логика научного исследования. – К. : Принт Сервіс, 2014. – 848 с.
30. Тощенко Ж. Т. О понятийном аппарате социологии // СОЦИС. – 2002. – № 9. – С. 3–16.
31. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки : Пер. с англ. / Пол Фейерабенд. – М. : Мысль, 1986. – 544 с.
32. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. В. І. Шинкарук. – К.: «Абрис», 2002. – 742 с.
33. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М.: Республика, 2001. – 720 с.
34. Філіппенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспекти лекцій: Посібник. – К. : Академвидав, 2005. – 208 с.
35. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень. – К.: Вид. дім «Слово», 2003. – 240 с.
36. Цофнас А. Ю. Гносеологія. – К.: Алерта, 2005. – 232 с.
37. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 178 с.
38. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. Курс лекцій. – К.: Генеза, 2005. – 359 с.

Джерела з мережі Інтернет

39. Вебер М. Наука как призвание и профессия // Макс Вебер. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 707–735. – <http://lib.ru/POLITOLOG/weber.txt>.
40. Гадамер Г.–Г. Истина и метод. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с. – http://yanko.lib.ru/books/philosoph/gadamer-istina_i_metod.pdf.
41. Добронравова І. С. Ідеали і типи наукової раціональності // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури : Матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої 165-річчю університету : Гуманітарні науки. Частина І. – К. : ВЦ «Київський університет», 1999. – С. 24–28. – <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dobr-ideal.html>.
42. Кант И. Об одном открытии, после которого всякая новая критика чистого разума становится излишней ввиду наличия прежней (Против Эберхарда) : Пер. с нем. // Кантовский сборник. – Калининград, 1993. – Вып. 17. –

- С. 129—145. – http://kant-online.ru/wp-content/uploads/2014/03/13_И.-Кант.-Об-одном-открытии-после-которого-всякая-новая-критика-чистого-разума-становится-излишней-ввиду-наличия-прежней.pdf.
43. Лоренц К. Восемь смертных грехов цивилизованного человечества. – М.: Республика, 1998. – <http://npvr.chat.ru/lorenz/8grehov/8grehov.htm>.
44. Мелков Ю. А. Объективность и объектность в научном познании // Евразийский Союз Ученых : Ежемесячный научный журнал. – 2014. – № 4(12). – С. 40–44. – https://issuu.com/euroasiascience/docs/p12_____/40.
45. Никифоров А. Л. Философия науки: история и методология. – М., 1998. – http://www.phantastike.com/link/philosophy/filosofia_nauki.zip.
46. Поппер К. Логика научного исследования // Поппер К. Логика и рост научного знания. – М., Прогресс, 1983. – С. 61–72. – http://lib100.com/book/philosophy/logic_of_scientific_discovery/_Карл%20Поппер,%20Логика%20научного%20исследования.pdf.
47. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с. – http://yanko.lib.ru/books/betweenall/prigogine-stengers_ru.htm.
48. Рассел Б. История западной философии. – К. : Основы, 1995. – 760 с. – <http://litopys.org.ua/russel/rus.htm>.
49. Рациональность как предмет философского исследования / ИФРАН. – М., 1995. – 225 с. – <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000980/st000.shtml>.
50. Реале Дж, Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Санкт-Петербург, 1997. – http://yanko.lib.ru/books/philosoph/reale_antiseri-4_tom-roman_now-2003-a.htm.
51. Риккерт Г. Философия жизни. – К., 1998. – <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Rikkert/Rikkert.html>.
52. Стёпин В. С. Теоретическое знание. – М.: Прогресс, 2000. – 744 с. – <https://allendy.ru/Книги/Степин%20В.С.%20Теоретическое%20знание.pdf>.
53. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века. – М., 2003. – http://www.umk.virmk.ru/study/VMK/LITERA/Toffler_Metamorfozu_vlasti.pdf.
54. Фок В. А. Квантовая физика и философские проблемы / В. А. Фок // Физическая наука и философия : Под ред. М. Э. Омеляновского. – М. : Наука, 1973. – С. 55–77. – <http://old.nsu.ru/kf/sls/2013/2.3-fok.doc>.
55. Хайдеггер М. Время картины мира // Новая технократическая волна на Западе / П. С. Гуревич (ред.). – М. : Прогресс, 1986. – С. 93–119. – <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Hajdeger.html>.
56. Эко У. Как написать дипломную работу: Пер. с ит. – М.: Кн. дом «Университет», 2003. – 240 с. – <http://yanko.lib.ru/books/cultur/eco-diplom.pdf>.
57. Merton R. The Normative Structure of Science / Robert K. Merton // Merton R. The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations. – Chicago;

- L. : The University of Chicago Press, 1973. – P. 267–278. – http://www.collier.sts.vt.edu/5424/pdfs/merton_1973.pdf.
58. Mielkov Iu. The Hierarchy of Values in the Contemporary Science // Review of European Studies. – 2016. – Vol. 8, No. 2. – P. 149–158 (doi:10.5539/res.v8n2p149).
59. Weber M. “Objectivity” in Social Science and Social Policy / Max Weber // Riley G. (Ed.) Values, Objectivity, and the Social Sciences / Gresham Riley (ed.). – Reading, Mass., etc. : Addison-Wesley Publishing Company, 1974. – P. 69–83. – <http://anthropos-lab.net/wp/wp-content/uploads/2011/12/Weber-objectivity-in-the-social-sciences.pdf>.

Додаткова

60. Автономова Н. С. Философские проблемы структурного анализа в гуманитарных науках. – М. : Наука, 1977. – 272 с.
61. Блауберг В. Г., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. – М.: Наука, 1973. – 270 с.
62. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
63. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. – М., 1995.
64. Блок М. Апология истории или ремесло историка. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
65. Богатая Л. Н. На пути к многомерному мышлению / Л. Н. Богатая. – Одесса : Печатный дом, 2010. – 384 с.
66. Бусова Н. А. Модернизация, рациональность и право. – Х.: Прометей-Пресс, 2004. – 351 с.
67. Вернадский В. И. О науке. Том 1. Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. – Дубна : Изд. центр «Феникс», 1997 – 576 с.
68. Витгенштейн Л. О достоверности // Вопросы философии. – 1991. – №2. – С. 67–121.
69. Гомілко О. Суспільство знань як виклик раціональності // Філософія освіти. – 2015. – № 1. – С. 26–38.
70. Горбунова Л. С. Можлива відповідь на виклик after-постмодерну // Вища освіта України. – № 2. – 2003. – С. 46–51.
71. Грюнбаум А. Теория Фрейда и философия науки // Вопросы философии. – 1991. – № 4. – С. 90–107.
72. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – 448 с.
73. Декомб В. Современная французская философия. – М.: Весь мир, 2000. – 344 с.
74. Делёз Ж. Эмпиризм и субъективность: Опыт о человеческой природе по Юму. Критическая философия Канта. – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 476 с.
75. Дилигенский Г. Г., Лекторский В. А. Проблемы целостного мира // Вопросы философии. – 1990. – №12. – С. 32–44.
76. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. – К.: Либідь, 1990. – 152 с.

77. Дубас О. П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті. – К.: Генеза, 2004. – 208 с.
78. Койре А. Очерки истории философской мысли. О влиянии философских концепций на развитие научных теорий : Пер. с фр. / Александр Койре. – М. : Прогресс, 1985. – 286 с.
79. Кошарний С. О. Біля джерел філософської герменевтики (В. Дільтей і Е. Гуссерль). – К. : Наукова думка, 1992. – 124 с.
80. Крымский С. Б. Научное знание и принципы его трансформации. – К. : Наукова думка, 1974. – 208 с.
81. Крымский С. Б., Парахонский Б. А., Мейзерский В. М. Эпистемология культуры. – К.: Наукова думка, 1993. – 216 с.
82. Кузанский Н. О мире веры // Вопросы философии. – 1992. – №5. – С. 29–54.
83. Кузнецов В. Г. Герменевтика и гуманитарное познание. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 124 с.
84. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ. – М.: Медиум, 1995. – 340 с.
85. Меерович М. И., Шрагина Л. И., Технология творческого мышления: Практическое пособие. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 432 с.
86. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд : Пер. з англ. – К.: «К.І.С.», 2004. – 220 с.
87. Мелков Ю. А. Факт в постнеклассической науке. – К.: ПАРАПАН, 2004. – 224 с.
88. Мелков Ю. О. Становлення людини як суб'єкта пізнання за доби класичної науки // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2014. – № 24. – С. 38–43.
89. Поппер К. Злиденність історизму : Пер. з англ. – К.: «Абрис», 1994. – 192 с.
90. Поппер К. Логика социальных наук // Вопросы философии. – 1992. – № 10. – С. 65–76.
91. Пружинин Б. И. Два этоса современной науки: проблемы взаимодействия / Б. И. Пружинин // Этос науки / Отв. ред. Л. П. Киященко и Е. З. Мирская. – М. : Academia, 2008. – С. 108–121.
92. Ратников В. С. О рациональности нарративного объяснения / В. С. Ратников // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2014. – Вип. 706: Філософія. – С. 13–19.
93. Рациональность на перепутье: В 2 кн. / П. П. Гайденко (ред.). – М.: РОССПЭН, 1999. – Кн. 1. – 366 с.
94. Фейерабенд П. Как защитить общество от науки : Пер. с англ. // Эпистемология и философия науки. – 2005. – № 1. – С. 217–228.
95. Флоренский П. А., свящ. У водоразделов мысли / о. П. А. Флоренский // Сочинения : В 4 тт. – М. : Мысль, 2000. – Т. 3, Ч. 1. – 624 с.
96. Хайдеггер М. Наука и осмысление // Хайдеггер М. Время и бытие : Статьи и выступления. – М. : Республика, 1993. – С. 238–251.

97. Шинкарук В. И. Теория познания, логика и диалектика И. Канта (И. Кант как родоначальник немецкой классической философии) / В. И. Шинкарук. – К. : Наукова думка, 1974. – 336 с.
98. Daston L. Objectivity / Lorraine Daston, Peter Galison. – New York : Zone Books, 2010. – 504 p.
99. Grier D. A. When Computers Were Human / David Alan Grier. – Princeton : Princeton University Press, 2005. – VIII, 411 p.

НАУП